

Araştırma Makalesi / Research Paper

Kazan'da Çıkarılan Süreli Yayınlardan *Şark Kızı* (1918)

Derya Hamiye KHAZE SHAHGOLI*

Öz

İdil-Ural bölgesinde aydınların kendi ana dillerinde süreli yayın çıkarma düşüncesi ve talepleri 1905 yılında gerçekleşebilmiş ve bu tarihten sonra özellikle 1905-1917 yılları arasında çeşitli yönelimlere sahip onlarca dergi ve gazete çıkarılmıştır. Hızlı bir şekilde Türk dünyasında modernleşme hareketlerinin önemli bir parçası hâline gelen bu yayınlarda Türk halklarının istiklal ve istikbali meselesi başta olmak üzere toplumsal haklar, eğitim, din ve edebiyat üzerine pek çok yazı kaleme alınmıştır. Çalışmamızda ele alacağımız *Şark Kızı* adlı dergi, 1917 sonrasında kadınlara yönelik çıkarılmış dergiler arasındadır. 24-27 Nisan 1917 tarihinde düzenlenen Rusya Müslüman Kadınları Kongresi'nin ardından Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu tarafından Kazan'da Arap harfli olarak Tatar Türkçesinde çıkarılmıştır. Toplamda altı sayı çıkarılan bu dergide Rus ve Batı edebiyatından çeviriler, şiir ve hikâye türünde eserler, bilimsel ve siyasi makaleler, sağlık ve beslenme hakkında yazılar yer almıştır. Derginin amacı, kadınların yüzyıllardır göz ardı edilen toplumsal hak ve hukuklarını, eğitim ve bilim ışığında kadınlara yeniden kazandırmak olmuştur. 1918 yılı gibi önemli bir siyasi dönemde, *Şark Kızı* dergisi yalnızca siyasi bir platform olarak değil aynı zamanda eğitim ve bilim alanında da önemli bir rol üstlenerek bu alanlarda bir köprü görevi görmüştür. Yazar kadrosunda Aziz Ubeydullin, Ali Rahim ve Fatih Emirhan gibi dönemin önde gelen Tatar aydınlarının yer aldığı bu derginin içerik ve genel söyleminin incelenmesi ve böylelikle ilk kez bu çalışmada ele alınacak *Şark Kızı* adlı derginin Türk matbuat çalışmalarına kazandırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatar matbuatı, *Şark Kızı*, Rusya Müslüman kadınları, Kazan, İdil-Ural

Geliş Tarihi/Date Applied: 04.12.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13.02.2025

Makalenin Künyesi: Khaze Shahgoli, D. H. (2025). Kazanda çıkarılan süreli yayınlardan *Şark Kızı*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 59, 83-108.

<https://doi.org/10.24155/tdk.2025.248>

Araş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, erbirsin@ankara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5800-2119>

One of the Periodicals Published in Kazan: *Şarq Qizi* (1918)

Abstract

The ideas and demands of intellectuals in the Idyl-Ural region to publish periodicals in their native language were materialized in 1905. From that year onwards, especially between 1905-1917, dozens of journals and newspapers with various orientations were published. In these publications, which quickly became an integral part of modernization movements in the Turkic world, many articles were written on social rights, education, religion and literature, especially on the issue of independence and future of Turkic peoples. *Şarq Qizi* which is the focus of this study, was among the women-oriented journals published in Kazan after 1917. Following the Congress of Muslim Women of Russia held on April 24–27th, 1917, it was published in Tatar Turkish in Arabic script in Kazan by the Central Bureau of Muslim Women of Russia. This journal, which was published for nine issues in total, included translations from Russian and Western literature, poetry, short stories, scientific and political articles, as well as articles on health and nutrition. The primary goal of the journal was to restore women's social rights and legal status, which had been ignored for centuries, through education and science. In a politically significant period such as 1918, *Şarq Qizi* played a crucial role not only as a political platform but also as a bridge in the fields of education and science. The journal's editorial board included prominent intellectuals of the time, such as Aziz Ubaydullin, Ali Rahim, Fatih Amirkhan. This study aims to analyze the content and general discourse of *Şarq Qizi* and, for the first time, introduce this journal to Turkish press studies.

Keywords: Tatar press, *Şarq Qizi*, Muslim women of Russia, Kazan, Idyl-Ural

İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türklerin kendi ana dillerinde süreli bir yayın çıkarma talep ve düşünceleri, 19. yüzyılın başına denk gelmektedir. Ancak bu yüzyılda süreli yayın çıkarma amacıyla yapılan çeşitli proje ve girişimler, Rusya İmparatorluğu'nda sansür başta olmak üzere çeşitli engellerle son bulmuştur. Bu süreçten sonra Tatar Türkçesinde ilk süreli yayın ancak 20. yüzyılda 1905 yılında çıkarılabilecektir. Belirli bir tarihsel bağlamdan bakıldığında bu, oldukça geç bir tarih olmakla birlikte bu tarihten sonra Türk dünyası modernleşme hareketlerinin kuşkusuz en önemli aracı süreli yayınlar olmuştur. İdil-Ural bölgesinde yaşayan Tatar Türkleri, 1905 Devrimi'nin de getirdiği basın alanında serbestlikle özellikle 1917 Ekim Devrimi'ne kadar çok sayıda dergi ve gazeteyi kendi ana dillerinde çıkarma fırsatı bulmuşlardır. Bu yayınlarda hukuk, eğitim, siyaset ve kültür alanında yazılar yazılmış, ulusal bilinç ve siyasi yönelimler ön plana çıkarılmıştır. 1917 Ekim Devrimi'ne kadar Tatar Türkçesinde çıkan bu yayınlar sosyalist, muhafazakâr ve liberal olmak üzere çeşitli görüş yelpazesine sahiptir. Ekim Devrimi'yle beraber bu sayı ve görüşlerdeki çeşitlilik azalacak; sosyalist yönelimli, işçi hakları, Marksist ideoloji ve yeni insan

modelinde yeni hayatı tanıtan dergi ve gazetelerin sayısı artacaktır.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz *Şark Kızı* da 1917 Devrimi'nden sonra Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu, dergideki ismiyle *Rusiyeye Müslimeleri Merkez Büroyası* tarafından 25 Mart 1918 yılında Kazan'da çıkarılmıştır. Kadınlar arasında eğitim, siyasi hak ve hukuk mücadelesini ön plana çıkaran dergiler arasında yerini alan *Şark Kızı*, çalışmamızla birlikte ilk kez ele alınacaktır. Çalışmamızın ilk bölümünde Kazan'da çıkarılan süreli yayınların 19. yüzyıldaki geçmişi ele alınacaktır. Dergi hakkında genel bilgi ve görsellerin yer aldığı ikinci bölümün ardından dergide yayımlanan yazıların içeriği ve söylemi ele alınacaktır.

Kazan'da Süreli Yayın Hayatının Gelişimi

Bugün Rusya Federasyonu Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti olan Kazan, pek çok alanda olduğu gibi bölgesel basın açısından da önemli bir merkez olmuş ve Tatar Türkleri, 1800'lü yılların başından itibaren ana dillerinde süreli yayın çıkarma talebinde bulunmuşlardır. Tatar Türklerinin bu girişim ve talepleri, ancak 1905 yılında hayata geçirilebilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde 1800'lerin başından 1918 yılına kadar Kazan'da yayımlanan süreli yayınların kısa bir tarihçesi sunulacaktır.

İlk olarak 1808 yılında Kazan Üniversitesi¹ öğretim üyelerinden İvan İpatoviç Zapolskiy² (1773-1810), hem Rusça hem de Tatar Türkçesinde *Kazanskije Izvestiya* (bazı kaynaklarda gazete, bazı kaynaklarda ise dergi

¹ Türkiye'de ve Batı'da yapılan çalışmalarda kısaltılarak "Kazan Üniversitesi" adıyla isimlendirilen üniversite, ilk olarak 1804 yılında I. Aleksandır döneminde "İmperatorskiy Kazanskiy Universitet" adıyla kurulmuştur. Kuruluş tarihi itibarıyla St. Petersburg ve Moskova Üniversitesinden sonra Rusya'nın en eski üçüncü üniversitesidir ve aynı zamanda yapılan çalışmalarla ve akademik kadrosu ile oldukça kısa bir sürede ülkenin Batı'ya açılan bir kapısı hâline gelmiştir. Üniversitenin adı, kuruluşundan itibaren 200 yılı aşkın bu sürede birkaç kez değişikliğe uğramıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra "Kazanskiy Gosudarstvenniy Universitet", ardından devrimin lideri Lenin'e ithafen "KGY İmeni V.İ.Ulyanova-Lenina" olarak isimlendirilmiştir. Üniversitenin bugünkü adı "Kazanskiy (Privoljskiy) Federalniy Universitet"tir. Kazan Üniversitesi hakkında geniş bilgi için bkz. N.P. Zagoskin, *İstoriya İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta Za Perviy Sto Let Ego Suşestvovaniya (1804-1904)*, Kazan, 1904 ve yeni çıkan bir yayın olarak İskander Gilyazov, *Gorod Kazan i Kazanskiy Universitet b Naçale XX Veka*, 2019, Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo. Ayrıca bkz. https://kpfu.ru/about_university/istoriya-universiteta. Erişim tarihi: 10.08.2024.

² Dönemin ihtiyaçları konusunda ilgili olan İvan İpatoviç Zapolskiy, matematik ve deneysel fizik alanında bir profesördür ve yine dönemin tanınmış matematikçilerden Nikolay İvanoviç Lobaçevski'nin de hocasıdır. Zapolskiy'nin hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi için bkz. N.P. Zagoskin, *Biografiçeskiy Slovar Professorob i Prepodabateley İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta (1804-1904)*, Kazan: Tipolitografiya İmperatorskogo Universiteta 1904, ss. 336.

olarak belirtilmiştir) adlı haftalık bir yayın çıkarma talebiyle yetkililere başvurmuştur. 1809 yılında bu yayının sadece Rusça olarak çıkarılmasına izin verilmiştir. Derginin yayın hayatına başlaması ise Zapolskiy'nin vefatından sonra olmuştur. 1811 yılından 1820 yılına kadar çıkan bu yayın, Rusya'nın birçok şehrinde düzenli olarak çıkan ilk yayınlardan biri olmuştur (Beningsen ve Lemercier-Quelquejay, 1964, s. 22). Bu tarihten iki yıl sonra bu kez Kazan'da Tatar Türkçesinde bir gazete çıkarma fikri, Markel Grigoreviç Nikolskiy tarafından ortaya atılmıştır. Kazan Üniversitesinin Doğu Dilleri Fakültesinde çalışmakta olan bu bilim insanının *Bahrü'l Ahbâr* adıyla çıkarmak istediği bu gazete; tarih ve coğrafya, ticaret ve tarım, din, edebiyat, folklor, masallar ve kısa öyküler olmak üzere altı başlıktan oluşacak şekilde planlanmıştır. Bu şekilde dönemin Çarlık Rusya'sı içinde meskûn Türklerin ortak edebî dili hâline gelebilecek bir yazı dili oluşturma fikri de ortaya atılmış, bu fikir yine dönemin Kazan Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Mirza Kazım Bey (1802-1870)³ tarafından da desteklenmiş ancak bu talep de kabul edilmemiştir (Beningsen ve Lemercier-Quelquejay, 1964, s. 23-24). Kazan'da 1832 yılından 1835 yılına kadar çıkan *Zavoljskiy Murayev* isimli dergi, Kazan Üniversitesi öğretim üyelerinden Mihail Vasileviç Polinovskiy (1785-1856?) ve tarihçi Mihail Samsonoviç Rıbuşkin'in (1792-1849)⁴ editörlüğünde yayımlanmıştır. İki haftada bir yayımlanan bu dergi bölgenin tarihinden, coğrafya ve çeşitli istatistikî bilgilere kadar geniş bir konu yelpazesine sahip olup aynı zamanda toplum için önemli sorunlara da dikkat çekmiştir (Aynutdinov ve Gilazev, 2018, s. 4).

19. yüzyılın ilk yarısında Kazan şehrinde yayımlanan süreli yayınların Kazan Üniversitesinin basın ve yayın faaliyetleriyle yakından ilişkili olduğu ve üniversitenin yayıncılık faaliyetlerine de ivme kazandırdığı görülmektedir. 1834 yılında üniversite rektörü Nikolay İvanoviç Lobaçevski (1792-1856) öncülüğünde çıkarılan *Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta* isimli dergi ise bilimsel nitelikteki en eski Rus süreli yayınlarından biridir. 1838 yılında ise Kazan'da resmî yayın organı olarak *Kazanskie Gubernskie Vedomosti* isimli dergi çıkarılmıştır. Burada Çarlığın iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler hakkındaki karar ve görüşleri yayımlanmış ve

³ Rusya'da doğu dilleri ve edebiyatları araştırmalarının kurucu isimleri arasında yer alan Mirza Kazım Bey'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Arzu Hacıyeva, "Mirza Kazım Bey ve Türk Dili Araştırmaları Alanındaki Hizmetleri", 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 13-16 Eylül 2021, Bildiriler Kitabı içinde; Ahmet Kanlıdere, "Mirza Kâzım Bey (1802-1870)", *TDV İslam Ansiklopesi*, 2020, Cilt 30, s.162-164.

⁴ Mihail Vasileviç Polinovskiy ve Mihail Samsonoviç Rıbuşkin hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. P. Zagoskin, *Biografiçeskiy Slovar Professorob i Prepodabateley İmperatorskago Kazanskogo Universiteta (1804-1904)*, Kazan: Tipo-Litografiya İmperatorskago Universiteta 1904 s. 153 ve s.157.

oldukça uzun soluklu bir süreli yayın olarak 1917 yılına kadar devam etmiştir (Aynutdinov ve Gilazev, 2018 s. 4).

19. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde Tatar Türkleri arasında özellikle tarih ve etnografya alanında Batılı bilim metotlarıyla araştırmalar yapan Hüseyin Feyizhanî (1828-1866) ve P.İ. Paşino'nun (1836-1891) özel girişimleriyle Tatar Türkçesinde *Çulpan* adlı bir gazete çıkarılmak istenilmiş ancak mümkün olmamıştır (Ahunov, 2016, s. 13). Ardından Paşino'nun 1864 yılında Tatar Türkçesinde *Fayda* isimli bir dergi çıkarmak için müracaatta bulunduğu ancak hükümet tarafından izin verilmediği bilgisi de çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Çarlık idaresi tarafından Tatar Türkçesinde çıkarılması planlanan tüm yayın projeleri reddedilirken 19. yüzyılın son çeyreğinde Tatar âlim Kayyum Nâsırî (1825-1902) tarafından 1896 yılında *Tan Yıldızı* isimli bir gazete çıkarılmak istenilmiş ancak bu talep de kabul edilmemiştir (Remiyev, 1926, s. 5). Ancak 1871 yılında ilk defa Nâsırî'nin başlatmış olduğu takvim (salname) geleneği 1897 yılına kadar sürmüştür, bu takvimlerde genel takvim bilgilerinden başka tarih, coğrafya, halk edebiyatı, matematik, sağlık bilgisi gibi konularda da makaleler yer almıştır (Maraş ve Türkoğlu, 2022 s. 109). Bu yönüyle Nâsırî'nin çıkarmış olduğu takvimler, 19. yüzyıl sonunda birer süreli yayın işlevi görmüştür ve oldukça önemlidir.

19. yüzyılın ikinci yarısında gazetelerin sayısında sürekli bir artış yaşanmıştır. 1861–1870 yılları arasında 3 gazete, 1870–1879 yıllarında 4 gazete, 1880–1889 yıllarında 10 gazete ve 1890–1899 yıllarında 12 gazete yayımlanmıştır. Bölgenin sosyal ve ekonomik gelişiminin hızlanması, Kazan'da sanayicilerin, bankerlerin ve tüccarların taleplerine yanıt veren bir dizi özel gazete ve derginin de yayın hayatına başladığını yine bu dönemde göreceğiz. Yine çeşitli ilan ve reklam sayfaları şeklinde çıkarılan *Spravoçnyy Listok Goroda Kazani*, *Kazanskije Birjevoy Listok*, *Kamsko-Voljskaya Gazeta*, *Gorodskoy Listok*, *Kazanskije Novosti*, *Voljsko-Kamskoe Slovo*, *Kamsko-Voljskiy Kray* adlı yayınları da görmekteyiz. *Kamsko-Voljskiy Korrespondent Dlya Delovih Lyudey*, *Listka Obyavleniy Pokupki*, *Prodaji İmeniy*, *Zemel*, *Zavodov vo Vsey Rossii*, *Kazanskije Vesti*, *Spravoçnogo Listka*, *Listok Obyavleniy Torgovo-Promışlennosti i Tehniki* gibi çeşitli ticari ve teknik alanlarda bilgi veren yayınlar da yine 1880'li yıllardan itibaren giderek yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda bölgenin kültürel ve sosyal yaşamına dikkat çekerek popülerlik kazanan bir gazete ise *Voljskiy Vestnik* gazetesi olmuştur. İçerdiği derin ve toplumsal olarak önemli materyaller sayesinde Volga-Kama bölgesinin önde gelen liberal-demokratik aydınlarının işbirliğiyle 19. yüzyılın sonlarında Rusya'nın en iyi bölgesel gazetelerinden biri hâline gelmiştir. Bütün bu gelişmelerle beraber 20. yüzyıla geldiğimizde Kazan'da toplamda 21 süreli yayının çıkarıldığı bilinmektedir (Aynutdinov ve Gilazev, 2018, s. 5).

Kazan'da Rusça olarak çıkarılan süreli yayınlar devam ederken Tatar Türkleri tarafından yapılan müracaatlar ancak 1905 yılında Rusya İmparatorluğu içinde devrimin yarattığı özgürlük havasıyla gerçekleşebilmiş⁵ ve yukarıda özetlediğimiz yüzyıllık bir mücadele ve bekleyiş neticelenmiştir. 20. yüzyılın başında ciddi bir dönüşüm geçiren yayın hayatı, aydınların güncel meseleleri gazete ve dergi sayfalarına taşımalarına imkân vermiştir. Gazete ve dergiler, çeşitli sosyal ve siyasi akımlara bağlı olarak da ayrılmaya başlamışlardır. Bu tarihten itibaren Kazan'da Tatar Türkçesinde çıkarılan ilk gazete, 29 Ekim 1905 tarihli *Kazan Muhbiri*'dir. Özellikle Kazan'da "Rusya Müslümanları İttifakı" adına yürütülen siyasi faaliyetlere gazete destek vermiş ve bu faaliyetlerin geniş kitlelere yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Şahingöz ve Alp, 2015, s. 212-213). Bu yayından sonra *Azat* (1906), *Azat Halk* (1906), *Tan Yıldızı* (1906), *Tan Mecmuası* (1906), *Ahbar* (1907), *Beyanü'l Hak* (1906), *Avaz* (1917), *Ahbar* (1907), *El-İslah* (1907), *Yıldız* (1907), *Rus ve Müslüman Muhbiri* (1909), *Kuyaş* (1912), *Bizniş Tavış* (1917), *Ekinçi* (1917), *Kurultay* (1917), *Kızıl Bayrak* (1917), *Teteş Oyuşması* (1917), *Tilegibiz* (1917), *Altay* (1918), *Berk* (1918), *İdil-Ural Ülkesi* (1918), *İzgi Tan* (1918), *İttifak* (1918), *Kırestiyân Turmuşu* (1918), *Cengiz Balası* (1918), *İş* (1918) ve *İşçi* (1918) olmak üzere yaklaşık 30 gazete çıkarılmıştır. Bu dönemde yayımlanan ilk dergi ise 17 Mart 1906 tarihinden 1917 yılına kadar çıkan dinî, edebî, ilmî ve siyasi içerikli *Ed-Din ve'l-Edeb* isimli dergidir. Bu dönemde sırasıyla *Terbiye* (1908), *Yaşın* (1908), *Yalt-Yolt* (1913), *Rusiye Sevdesi*⁶ (1912), *Añ* (1912), *Ak Yol* (1913), *Süyümbike* (1913), *Hukuk ve Hayat* (1913), *Mektep* (1913), *Balalar Dünyası* (1917), *Maarif* (1918), *Okutuvçı* (1918), *Yeşlik Könneri* (1918) ve *Şark Kızı* (1918) olmak üzere Kazan'da yaklaşık 20 dergi çıkarılmıştır (Gaynanov, Mardanov ve Şakurov, 1999).

1905-1917 yılları arasında bilindiği üzere sansür ve baskı gibi çeşitli engellerin devam etmesine rağmen Türk dünyasında ve özelde İdil-Ural bölgesinde yayın faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1917 yılına geldiğimizde ise Rusya'da yüzyıllardır devam eden monarşi sistemi yıkılmış ve Bolşevikler sosyalist bir hükümet kurmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya toplumu sosyal, kültürel ve siyasi anlamda bir dizi köklü değişimler yaşamıştır. İşte bu süreçte, yapılan ve yapılacak yenilikleri içeren reformların tanıtılmasında en önemli propaganda aracı olarak elbette karşımıza

⁵ Tatar Türkçesinde çıkarılan ilk yayın *Nur* adlı gazetedir. 16 Eylül 1905 tarihinde Petersburg'da haftalık olarak yayın hayatına başlamıştır. İlim, eğitim, dünya siyaseti ve günün meselelerinden bahseden bu gazetede muhafazakâr fikirler ağır basmaktaydı. Dönemi için uzun soluklu diyebileceğimiz bu gazetenin son sayısı ise 22 Haziran 1914 tarihinde yayımlanmıştır (Şahingöz ve Alp, 2015, s. 212).

⁶ *Sevde* 'alışveriş, ticaret' anlamındadır (Öner, 2009, s. 233).

sürelî yayımlar çıkmaktadır. Kazan'da çıkarılmaya devam eden *Yıldız*, *Kuyuş*, *Añ*, *Ak Yol*, *Süyüm Bike*, *Yalt-Yolt* gibi gazete ve dergiler yayın hayatına son vermiş veya verilmiştir. Bu yayımlar pek çok kez millî ve burjuva eğiliminde görülerek kapatılırken *İş* (1918), *İşçi* (1918), *Kızıl Bayrak* (1917) ve *Kızıl Yeşler* (1920) adlı sosyalist ideolojinin yayın organlarının sayıları giderek artacaktır.

Çalışmamızda ele alacağımız *Şark Kızı* adlı dergi, 1917 Ekim Devrimi'nden hemen sonra pek çok sürelî yayının kapatılmakta olduğu bir süreçte yayın hayatına girmiştir. Arap harfli olarak Tatar Türkçesinde yayımlanan bu dergi, sadece altı sayı çıkarılabilmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde çıkarılan *Vakitli Tatar Matbuatı* (1905-1925) adlı meşhur çalışmada “millî burjuva” ve “Batı medeniyeti” yöneliminde bir dergi olarak gösterilmiş ve bu derginin *Süyümbike* ve *Añ* dergisinin izinden gittiği, hem kendi beyanlarından hem de yapılan ikincil çalışmalarda görülmüştür (Remiyev, 1926, s. 77).

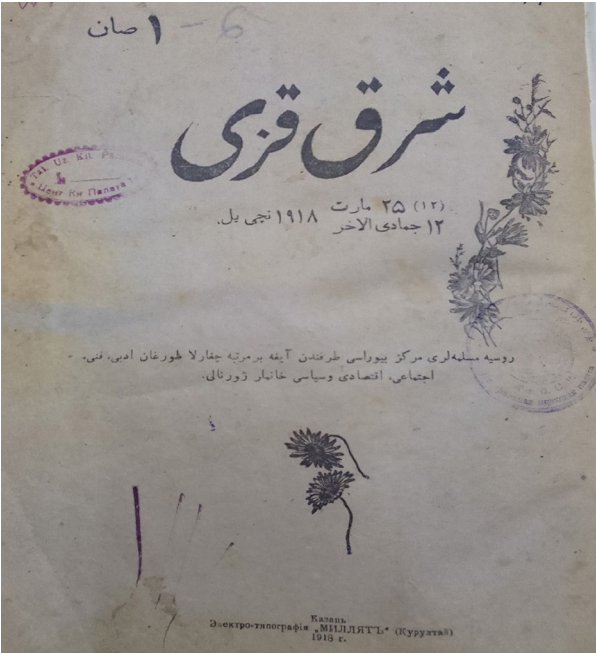
Şark Kızı (1918) Hakkında Genel Bilgiler

İncelemekte olduğumuz dergi, “Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu” tarafından ayda bir kez çıkarılan “edebî, ilmî, içtimai, iktisadi ve siyasi kadın dergisi” sloganı ile yayımlanmıştır. Burada Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu Büronun temelleri, 24-27 Nisan 1917 tarihinde Kazan şehrinde düzenlenen “Bütün Rusya Müslüman Kadınları Birinci Kurultayı”nda atılmıştır. Kadın hak ve hürriyetlerine dair meselelerin görüşüldüğü en önemli toplantılardan biri olarak Çarlık Rusya’sı sınırları içinde yer alan Türk dünyasının muhtelif bölgelerinden 71 delege davet edilmiş, toplamda 90 delege ve 300’den fazla kadın, kurultayı takip etmek üzere gelmiştir. Kurultay başlamadan önce “Geçici Merkez İcra Komitesi” oluşturularak başına *Ural* gazetesi (1907) başyazarı Hatice Tanaçeva getirilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Hatice Tanaçeva’nın açılış konuşmasıyla kurultay başladıktan sonra divan heyeti oluşturularak divan başkanlığına Petersburg delegesi Sara Ahmerova, yardımcılığa Ufa delegesi Fatma Alkina ve Kazan delegesi Hatice Tanaçeva, divan sekreterliğine Çistay delegesi Zühre Salihova ve divan üyeliklerine de Kazan delegeleri Meryem Ubeydullina, Hatice Mustafina ve Zeynep Aliyeva seçilmiştir. 25 Nisan 1917 tarihinden itibaren bildirilerin sunulmaya başlandığı Kurultay’da Bügülme delegesi Mirverid Tuktarova “Şeriat Hukukuna Göre Kadın Hakları”, Kazan delegesi Meryem Müşteriyeva “Sosyal ve Siyasi Hayatta Kadınlar”, Orenburg delegesi Hatime Kemalova “Aile içi İlişkilerde Kadınların Durumu” ve Moskova delegesi Zahide Burnaseva tarafından “Millî Meseleler Hakkında” başlıklı bildirilerin sunulduğu bilinmektedir (Adiloğlu, 2020, s. 106).

Kadınların eğitimi, siyasi ve sosyal hakları başta olmak üzere pek çok konunun görüşüldüğü bu toplantıda tutanak tutulup tutulmadığı bilinmemektedir. Şefika Gaspıralı'dan intikal eden evraklar arasında bulunan kararlardan bazıları ise Necip ve Şengül Hablemitoğlu tarafından çıkarılan kitapta yayımlanmıştır.⁷ Kurultayda ayrıca Çarlık Rusya'sı sınırları içerisinde faaliyet gösteren başta "Rusiye Müslimleri Cemiyeti" olmak üzere muhtelif isimlerle faaliyet gösteren bütün Müslüman kadın cemiyetlerinin birleştirilmesi yönünde bir karar alınmış ve başkanlığına Bakü delegesi Selime Yakupova getirilmiştir. Merkezi ilk olarak Moskova düşünülmüşse de Selime Yakupova'nın teklifiyle bu merkezin Kazan şehrine taşınması uygun görülmüştür (Adiloğlu, 2020, s.107). Bu teşkilat, 25 Mart 1918 yılında Kazan şehrinde, çalışmamıza konu olan *Şark Kızı* adlı bir dergiyi de yayımlamaya başlamıştır.

Şekil 1

Şark Kızı Dergisi, Birinci Sayı, Kapak Sayfası

⁷ Yine bu kitapta Hablemitoğlu, komitenin *Şark Kızı* adlı bir dergi çıkarmaya başladığını ancak bu dergiye ulaşamadıklarını belirtmiştir: "Büro'nun kamuoyu oluşturma ve kadınları bilgilendirme amaçlı faaliyetleri arasında kongrede alınan bir karar gereği, 1917 ortalarından itibaren Kazan'da çıkarılmaya başlanan *Şark Kızı* dergisini sayabiliriz. Bu derginin herhangi bir sayısına maalesef ulaşamadık" (1998, s. 157-158). Burada dikkat çeken bir diğer nokta, *Şark Kızı* dergisinin 1917 değil, 1918 yılında çıkarıldığıdır.

Şekil 2

Şark Kızı Dergisinin Son Sayısı (Beşinci ve Altıncı Sayılar)

Şark Kızı isimli derginin ilk sayısı 25 Mart 1918 yılında çıkarılmış, 1918 yılı Temmuz-Ağustos sayısı ile son bulmuştur. Altı sayıya ulaşabilmiş bu yayın, birbirini takip eden sayfalar hâlinde toplamda 124 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızda, Arap harfleriyle Tatar Türkçesinde çıkarılmış bu derginin Kazan Üniversitesi El Yazmalar ve Nadir Eserler Bölümü'nden⁸

⁸ El Yazmalar ve Nadir Eserler Bölümü (*Otdel' Rukopisey i Redkih Knig*) 1804 yılında Kazan şehrinde Kazan Emperyal Üniversitesinin (bugünkü Kazan Üniversitesi) kuruluşu ile aynı zamanda bu üniversite içinde kurulmuştur. 1802 yılında açılan Kazan Gimnazyumu Kütüphanesinden aktarılan eserler temelinde kurulan bu kütüphane, 1806 yılında aktif olarak açılmıştır. 1825 yılında kütüphanenin başına geçen ünlü bilim insanı Nikolay İvanoviç Lobaçevski'nin bu kütüphanenin zenginleşmesine yaptığı katkılar önemlidir; aradan yaklaşık yüzyılı aşkın bir süre sonra 1953 yılında Kazan Federal Üniversitesi içindeki diğer kütüphane ile Lobaçevskiy İlmî Kütüphanesinin (Nauçnaya Biblioteka imeni N. I. Lobaçeskogo) bir bölümü hâline gelmiştir. Bu kütüphane, bugün Rusya içinde Moskova ve St. Petersburg'daki kütüphanelerden sonra üçüncü büyük kütüphanedir. Hakkında bk. <https://kpfu.ru/library/o-biblioteke/istoriya> — Erişim: 26/09/2023.

ulaştığımız nüshaları kullanılmıştır⁹. Bu dergi abonelik sistemiyle çalışmış, aboneler ücret karşılığında posta yolu ile mecmualarını temin etmişlerdir. Dergide mecmua ücretleri ile ilgili bilgi verilmiş ve abonelere üyelik zamanları hatırlatılmıştır. İlk sayının kapak sayfasının arkasında yer alan kısımda ise derginin tanıtımı şöyle yapılmıştır:

“Rusya Müslüman Kadınları (Müslimeleri-dergide) Merkez Bürosu tarafından çıkarılan edebî, içtimai, fenni, iktisadi ve siyasi hanımlar dergisi.

Şark Kızı

1917 yılı için abonelikleri kabul etmeye başlamıştır.

Şark Kızı; meşhur muharrirlerimizden Fatih Emirhan, Ayaz İshakî, Aziz Ubeydullin, Ali Rahim ve diğer yazarlarımız kalemleri ile bize iştirak edecek ve ziyalı hanımlarımız da bize bu yolda katılacaklar.

Şark Kızı dergisinin maksadı, hanımlarımızın ruhani ve cismani anlamda gelişimlerine hizmet etmektir. Bu bağlamda genel içeriğinde şu konular yer alacaktır: Müslüman kadınlarına hak ve hukuklarını anlatmak ve bu sayede onların da bu bakış açısıyla gelecek nesilleri eğitmesini ve terbiye etmesini sağlayacak makaleler; tanınmış yazarlarımız tarafından kaleme alınan hikâye ve şiirler; hıfzısıhhat ve tarih gibi fenlerden malumat ve kadınlarımızı güncel siyasi meselelerden haberdar eden makalelerden oluşacaktır.

Bunlardan başka *Şark Kızı*'nda daha önce çıkarılan dergilerde olmayan bir “Moda” bölümü yer alacağı gibi yeme içme ve ev işleri ve düzeni hakkında bir bölüm de yer alacaktır.

Derginin yazar kadrosunun ve kısaca içeriğinin anlatıldığı bu kısımdan sonra derginin çıkış sebebi, amaçları ve Tatar kadını için ne ifade ettiğini açıklayan “Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosundan” başlıklı yazı yer almaktadır. Bu yazıda bugünkü medeniyet basamaklarının yüzyıllar boyunca çeşitli tecrübeler neticesinde oluştuğu ve bugün gelinen noktada kadınların her alanda eşitlik talep ettiği ve bu talebin karşılanması için de kadınların birleşerek güç kazanması, derginin temel söylemine yerleştirilmiştir. Bu birleşmenin ilk hedefi, kadın erkek eşitliği olmalıdır. Ancak toplumsal düzenin değişen yapısı içinde kadınların bu hedef ve taleplerinin yalnızca pasif bir beklentiyle karşılanamayacağına dikkat çekilmiş ve çözüm olarak bilim ve akıl yolunun izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Derginin yayın politikasının açıklandığı bu kısımdan sonra, anılan tarihte kadın örgütlerinin gerçekleştirdikleri faaliyetlere değinilmiştir. Bu faaliyetler arasında Rusya ve Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde kurulan kadın örgütleri, kadınlar için açılan kıraathaneler, anaokulları ve Rusça kursları bulunmaktadır:

⁹ Kütüphanede tarafımızdan incelenmiş bu derginin ikinci sayısında eksik sayfalar bulunmaktadır. Bu eksik, Ek1’de belirtilmiştir.

“Çelebi (Çelyabinsk) ve Kazan’daki kadın örgütleri, kreşler açarak bu milletin çocuklarına doğru terbiye verilmesi yolunda ilk ve en önemli adımı atmışlardır. Samara, Çelebi, Orsk, Yarçallı ve İsterlitamak gibi şehirlerdeki Müslüman kadın örgütleri, hanımlara özel kıraathaneler açarak binlerce kadının hem bilimsel hem de kültürel alanda kendilerini geliştirmelerine katkı sağladılar. Kazan Muallimeler ve Orenbeurg Müslüman Kadınları Cemiyeti, yaz döneminde kadın öğretmen kursları açarak marif yolunda millî bir hizmet sunmuşlardır. Penza Müslüman Kadınları Örgütü, kadın öğretmenler yetiştirmek amacıyla tüm zorluklarını kendilerini üstlenerek bir kadın öğretmen okulu (dergide Dârümuallimât) açtılar. Bundan başka yerlerde, mesela Orenburg, Uralski, Haylar örgütleri tarafından zanaat mektepleri açılarak hanımlara dikiş nakış gibi el hüneleri öğretildi”. (*Şark Kızı* 1, s. 3)

Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu, bu yazıyla kadınları örgütlenmeye ve etkinlik alanını hızlı bir şekilde genişletmeye davet etmektedir. Kadınların toplumsal eşitlik ve hakları için verdiği mücadeleyi tarihsel, kültürel ve bilimsel bir perspektiften ele almakta ve kadınları daha etkin bir biçimde örgütlenmeye çağırmaktadır. Yazının sonunda ise kadınların tarihsel olarak baskılanan potansiyellerini dergi aracılığıyla ve dergide yayımlanacak edebî eserlerle ortaya koyarak yüzyıllardır baskılanan yaratıcılıklarına yeniden hayat verilmesine katkı sağlanacaktır: “Müslüman Kadınları Merkez Bürosu şubelerinin bu yolda yorulmadan çalışmalarını dilemektedir. Büronun bu dergiyi *Şark Kızı*’nı çıkarmaktaki amacı, edebiyatımıza bu yolda hizmet edecek bir kadın dergisi yayımlayarak kadınların bilinç, bilim ve fehim dairelerini genişletmektir... Umut ediyoruz ki uzun zamandan sonra belki bu dergi sayesinde *Şark Kızı*’nın yüzyıllardır yok sayılan yetenekleri tekrardan gün yüzüne çıkar” (*Şark Kızı* 1, s. 3).

Yazar Kadrosu

Siyasi ve sosyal açıdan oldukça hareketli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde çıkarılan *Şark Kızı* dergisinin yayın kadrosu oldukça dikkat çekicidir. Derginin ilk sayısında ve üçüncü sayısında “1918 yılı için dergi aboneliklerinin kabul edilmeye başlandığı” duyurusuyla birlikte burada meşhur muharrirlerin de dergiye kalemiyle katkıda bulunacağı belirtilmiştir. Bu yazarlar arasında sırasıyla Fatih Emirhan, Ayaz İshakî, Aziz Ubeydullin ve Ali Rahim’in isimleri verilmiş ancak Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu tarafından çıkarılan bu derginin yayın kadrosunda herhangi kadın yazar adı belirtilmemiştir. Bu duyurularda adı geçen yazarlardan Ayaz İshakî’nin de elimizde bulunan sayılarda herhangi bir yazısına rastlanmamıştır.

Adlarını belirteceğimiz birkaç yazar dışında dergide yazıları yayımlanan yazarların önemli bir kısmı müstear ad kullanmıştır. Üstelik bu yazarların pek çoğu sadece M. M., S. A., A. D. gibi sadece baş harflerin

gösterildiği adları tercih etmişlerdir. Yine isimleri açıkça yazılmamış olmakla beraber dergide Aziz Ubeydullin, Ali Rahim, Fatih Emirhan, Vakıf Celal, Fethi Burnaş, Esmâ Zinye ve Meryem Keybineva adlı yazarların adlarını görmekteyiz. Esmâ Zinye ve Meryem Keybineva adlı yazarlarımız hakkında herhangi bir bilgiye de ulaşamamıştır. Zeynep A. ismiyle “Arabistan Çöllerinde” adlı tercüme bir hikâye yayımlayan yazarımızın ise merkez büro komitesinde yer alan kişilerden Zeynep Aliyeva olduğunu düşünmekteyiz. Bu yazarlarımız dışında özellikle M. M., S. A., A. D. gibi müstear adları kullanan yazarların gerçek adları şu an için tespit edilememiştir. İleride ulaşacağımız çeşitli birincil veya ikincil kaynaklar üzerinden bu yazarları tespit etmek mümkün olabilir.

İsimlerini tespit ettiğimiz yazarlardan Ali Rahim ve Aziz Ubeydullin Kazan'da dünyaya gelmiş ve birlikte yapmış oldukları çalışmalarla Tatar tarihi ve edebiyatına ciddi katkılar sunmuşlardır. Bu iki yazarın tüm eserleri çok kıymetli olmakla beraber Aziz Ubeydullin ile birlikte 1922-1925 yılları arasında yayın sürecini tamamladıkları *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitap, günümüzde de hâlâ birincil kaynak özelliğini koruyan bir eserdir. Türk halklarının tarihi ve edebiyatına ait çok sayıda kaynağı inceleyerek ve eski el yazmalarını araştırarak yazılan bu eser, millî sanat tarihini kaynağından başlayarak takip etmek ve değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Her iki yazar, özellikle 1917 öncesi siyasi yazılarıyla da ön plana çıkmış, Türk-Tatar kimliğini ön plana çıkaran dönemin ilk yazıları da yine bu iki yazar tarafından ele alınmıştır. 1917 itibarıyla Tatar tarihi ve folklor malzemelerinin derlemine yoğunluk vererek Sovyetler Birliği'nin çeşitli kadrolarında yer almışlardır.

Dergide adını tespit edebildiğimiz bir diğer yazar ise modern Tatar edebiyatının öncü isimlerinden Fatih Emirhan'dır (1886-1926). 19. yüzyılın sonunda yenilik taraftarı bir ailede dünyaya gelen yazar, 1905 yılı itibarıyla İdil-Ural'da başlayan ana dilde yayıncılık faaliyetlerinde aktif bir şekilde yer alan ceditçi aydınlardandır. 1905 Devrimi'yle beraber *El-gasr'ül cedid*, *Terbiye-i Etfâl*, *Yalt-Yolt* ve *El-İslah* gibi dönemin önemli süreli yayınlarının kurucu kadrolarında görev almıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra *İş*, *Kızıl Armiya* (Ordu), *Tataristan Haberleri* adlı gazetelerde; *Şark Kızı*, *Bizim Yol* adlı dergilerde çalışmış, aynı zamanda ders kitapları hazırlamış ve okullarda edebiyat dersleri vermiştir (Veliyev, 2005, s.28-29). Yazılarında doğrudan siyasi mesajlar vermek yerine toplumsal karakterler üzerinden birer mikrokozmos yaratmış; her birinin iç dünyasını, yaşadığı çatışmaları ve hayal kırıklıklarını işlerken toplumun aksayan yönlerine ince bir eleştiri yöneltmiştir. Bu bağlamda eserlerinde hiciv ve realizmin ön plana çıktığı Emirhan, 20. yüzyıl başındaki hikâye ve romanları ile Ta-

tar toplumunun çözüm bekleyen sorunlarını ele almıştır.

V. Celal ve F. Burnaş isimleriyle dergi içinde birer şiiri yer alan yazarların, 20. yüzyılın başında edebî türde yazılarıyla Tatar edebiyatına ve siyasi mücadeleleriyle millî ve kültürel direnişe katkılar sunan Vakıf Celal (1887-1821) ve Fethi Burnaş (1898-1946) olduğu düşünülmektedir. Bu yazarlardan Vakıf Celal'in 1908-1917 yılları arasında şiir kitapları basılmıştır. Eserlerinde bu dönemin karmaşık günlerini anlatan şair, edebî kişiliği dışında kendini Türk dünyasında yenileşme hareketinin bir parçası olan eğitim işlerine adanmış yenilik taraftarı bir aydındır. Meşhur şair ve dramaturg Fethi Burnaş (Fethelislam Zakiroğlu Burnaşev) ise henüz medrese yıllarında edebî eserlerini yazmaya ve yayımlamaya başlamıştır. 1917 Ekim Devrimi ile beraber Sovyet matbuatı ve tiyatrosunun kurulmasında faal olarak çalışmıştır (Hafızov, Sabircanov ve Nogmanov, 2009).

Dergide Çıkan Yazıların Türü ve İçerikleri Üzerine

Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu tarafından 1918 yılı 25 Mart tarihinde yayımlanmaya başlayan *Şark Kızı* dergisinde, çeşitli türde ve çoğu zaman da birbirini takip eden yazı dizilerinin varlığı dikkat çekmektedir. Hazırlanmış olduğumuz “Fihrist” kısmından da görüleceği üzere her bir sayı içinde genel olarak 13-15 sayı arasında yazı yer almaktadır. Bu yazılar şiir, hikâye, makale, sağlık ve beslenme hakkında yazılmış tavsiyeler şeklindedir. Çalışmamızın bu kısmında toplamda altı sayıda yayımlanan yazıların sırayla içerikleri verilecek, konu ve tema yönünden değerlendirmeleri yapılacak, ardından 1918 yılı gibi çalkantılı bir dönemde çıkarılan bu derginin kendi dönemi için, bu dönem için yeri ve katkıları üzerinde durulacaktır.

Derginin 25 Mart 1918 tarihinde çıkarılan ilk sayısında yer alan on yazı şiir, hikâye ve makale türündedir. Bu on yazı haricinde çeşitli yemek tariflerinin yer aldığı “Aş-Su Bölgesi”, “İdareden”, “İdareden İhtar” ve “Tıbbi Kineşler” başlıklı dört bölüm daha bulunmaktadır. Birinci sayıda yer alan on yazı içinde ilk olarak “Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu” başlığıyla derginin amaç ve yönelimlerinin açıklandığı görece uzun bir yazı bulunmaktadır. Dergi hakkında genel bilgileri verdiğimiz ikinci bölümde bu yazıya değinilmiştir. “Zübeyde” ve “Meyus” adlı yazılar, iki aşk hikâyesidir. “Rabindranath Tagore'dan” başlıklı yazıda ünlü Hint yazar Rabindranath Tagore'un (1861-1909) çeşitli eserlerinden alıntılanan parçalar, Tatar Türkçesine çevrilmiştir. Ali Rahim tarafından yapılan bu çeviriler, daha çok lirik özelliklere sahip çeşitli sözlerden oluşmaktadır. “Viktor Hugo'dan” adlı yazı ise ünlü Fransız yazar Victor Hugo'ya (1802-1885) ait bir eserin Tatar Türkçesine çevirisidir. Yaklaşık bir sayfalık bu

kısa çeviri metnin yazarı belirsizdir. Bu sayı içinde yer alan çeviri metinlerin hangi eserlerden alındığına dair ayrıntılı bir bilgi verilmemiş olması çeviri eserler hakkında yapacağımız bütünlüklü bir yoruma engel olsa da bu metinler, yazarların edebî evrenine kapı aralayarak okuyuculara kültürel ve edebî deneyim sunma potansiyeli taşımaktadırlar.

Birinci sayıda yer alan “Ailenin Zuhuru ve Terakkisi” başlıklı bilimsel makale, Aziz Ubeydullin tarafından kaleme alınmış bir yazı dizisidir. İngiliz bilim insanı Herbert Spencer’ın (1820-1903) görüşlerinden yola çıkarak hazırlanan bu yazı dizisinin ilkinde monogami, poligami ve heterizm gibi bilimsel terimlerle evlilik ve kadın erkek ilişkileri üç bölümde ele alınmıştır. Spencer’ın görüşlerinden yola çıkan yazar, kadın ve erkek eşitliğini ön plana çıkarmış; tarih öncesi dönemlerde kadının konumuna ve üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Metnin söylemi, kendi dönemine göre ileri bir seviyede olup bu yazıyla kadının tarihsel rolü ve toplumsal konumu geçmişten kanıtlarla sağlamlaştırılmak istenmiştir. Aziz Ubeydullin’in dergide yer alan bu türden yazıları, bilimsel niteliğiyle dikkat çekmekte ve zenginlik katmaktadır. “Usul-u Talim ve Terbiye’den Birkaç Tecrübe” başlıklı yazı S. Ş. müstear adıyla kaleme alınmış, derginin millî yönelimlere sahip olduğunu gösteren bir yazıdır. Bu yazıda Tatar Türklerinin gelişen dünyada kendilerini nasıl konumlandıkları ve gelecekte nasıl bir yol izleyecekleri tartışma sorusu hâline getirilmiştir. Talim ve terbiye yolunda Avrupa medeniyeti örnek gösterilmiştir. “Avrupa Medeniyeti ve Müslüman Kadını” başlıklı yazı, S. A. müstear adıyla kaleme alınmış bir eserdir. 1880-1890 yıllarına ait olduğu düşünülen bir el yazma eserden örneklerin yer aldığı bu yazıda, geçmişte Tatar kadınlarının günün büyük bir kısmını gereksiz işlerle geçirdiğinden bahsedilmektedir. Ardından yazar, Tatar kadınının bugünkü değişen konumuna değinerek kadınların mekteplerde, gimnazyumlarda ve hatta darülfünunlarda eğitim aldıklarını, ruhani ihtiyaç ve taleplerinin arttığını vurgulamıştır (*Şark Kızı* 1, s. 23-24).

Derginin ikinci sayısının bir kısmı maalesef eksiktir. Elimizde bulunan sayıda ise “Sonnet”, “Zübeyde”, “Annelerin Medeniyete Tesirleri”, “Ailenin Zuhuru ve Terakkisi” ve “Tukay ve Hatunkız” adlı beş yazı yer almaktadır. “Sonnet”, başlığından da anlaşılacağı üzere Ali Rahim tarafından kaleme alınan 14 dizeli bir sone denemesidir. “Zübeyde” adlı hikâye ise birinci sayıdaki hikâyenin devamıdır. “Tukay ve Hatunkız” başlıklı yazıda Tukay’ın vefatının beşinci yılına ithafen kaleme alınmış, Tukay’ın kadınlar karşısındaki tutumu ve naif ve çekingen yapısı, yaşanmış bir olay üzerinden mizahi bir dille anlatılmıştır. Ancak bu yazıdan sonra derginin geri kalan kısmı elimizde bulunmamaktadır. İkinci sayıda yer alan bu edebî eserler dışında “Annelerin Medeniyete Tesiri” başlıklı makalede milletin

geleceği ve terakkisinde annelerin rolüne vurgu yapılırken yazının sonunda sadece kadınlara değil herkese ciddi görevler düştüğü vurgusu da vardır. Bu yazı, M. Meryem müstearlı kişi tarafından kaleme alınmıştır. “Ailenin Zuhuru ve Terakkisi” adlı yazı ise birinci sayıda ele alınan yazının devamı olup poliandri (çok erkekli hayat veya evlilik) ve polijini (çok kadınlı hayat veya evlilik) terimleriyle geçmişten günümüze değişen kadın ve erkek ilişkileri üzerine yazılmış bir değerlendirmedir.

1918 yılı Mayıs ayında çıkarılan üçüncü sayıda toplamda on beş yazı yer almaktadır. İlk yazı, Ali Rahim tarafından kaleme alınan “Kanefer” (Karanfil) adlı iki dörtlükten oluşan lirik bir şiiirdir. “Tabtalgan İman” (Ezilen İman), kısa hikâye ve “Deniz Kızları-Şark Kızına”, F. Burnaş’a ait bir şiiirdir. “Millet, Milliyet” başlıklı yazı ise içerik ve anlatım bakımından şiirsel bir derinlik taşıyan, atalarına bu toprakları koruma sözü veren bir haykırış şeklinde yazılmış kısa bir düzyazıdır. “Arabistan Çöllerinde”, Ardinsof¹⁰ adlı bir yazarın eserinden yapılmış çeviridir. Çevirinin mütercimi Zeynep A.’nın merkez büro üyelerinden Zeynep Aliyeva olduğu düşünülmektedir. Bir diğer eser, Rus yazar Nikolay Karazin’den (1842-1908) alındığı belirtilen “Görünmezlik, Karanlık” adlı çeviridir.

Üçüncü sayıda Aziz Ubeydullin’e ait iki önemli yazı yer almaktadır. “Şimdi Ne Olacak?” başlıklı yazıda tarih, yalnızca bir zaman dilimi olarak ele alınmamış, aynı zamanda insanlığın ortak hafızası ve öğretmeni olduğu gerçeği vurgulanmıştır. Bu yazıda tarih, yaşlı ve bilge bir insan olarak betimlenmiştir. Yeni düzende Tatarların geçmişe bakarak hangi yoldan ilerleyeceklerine karar vermeleri gerektiği ifade edilirken yazar, belirli bir siyasi rejime doğrudan vurgu yapmamaktadır. Bununla birlikte Türk-Tatarların geçmişteki devlet kurucu özelliklerine atıfta bulunarak önemli bir mesajı da iletmektedir. “Türkiye’de Bir İnkılap” başlıklı yazısında Ubeydullin’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki gelişmeleri dikkatle takip ettiği açıkça görülmektedir. Bu çerçevede 1918 yılında Darülfünunda karma eğitimin başladığı örneği öne çıkarılmaktadır.

Üçüncü sayı içinde “Usul-u Talim ve Terbiye Hakkında Birkaç Söz” başlıklı yazı dikkat çekmektedir. Bu yazı, bir Rus pedagoğun görüşlerine dayanarak bebelikten itibaren çocukların zekâ gelişim evrelerini ve eğitim süreçlerini ele alan bilimsel bilgileri aktarmaktadır. Yazı, özellikle çocuk terbiyesinin önemine ve zekâ gelişiminin her evresinde nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğine dair değerli bilgiler sunmaktadır. Bu sayıda bulunan diğer bölümler ise “Hıfz-ı Sıhhat, Faydalı Bilgiler veya

¹⁰ Dergide (آردینسوف) şeklinde yazılmış ve “Ardinsof” olarak okunabilecek bu isim hakkında maalesef detaylı bir bilgiye ulaşılmadı. Ancak bu adın Rus Türkolog ve arkeolog Nikolay M. Yadrintsev (1842-1894) ile ilişkili olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Tavsiyeler” ve yemek tariflerinin yer aldığı “Aş-Su Bülegi”dir. Bu sayının sonunda yer alan “Merkez Bürodan Cevaplar” ve “İdareden Cevaplar” başlıklı yazılarda ise kadın teşkilatlarına yönelik yapılan çağrı dikkat çekmektedir. İlgili yazıda, kadın teşkilatlarının daha fazla maarif ve medeniyet işlerine odaklanmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu çağrıda, kadınların geleneksel rollerine bağlı kalmadan eğitim ve kültür alanında daha aktif rol almaları gerektiği ve toplumsal kalkınmada sahip oldukları sorumluluklar bir kez daha hatırlatılmaktadır.

Derginin dördüncü sayısında “Kadınlar İçin Jimnastik”, “Aş-Su Bülegi”, “İdareden Cevaplar ve Faydalı Tavsiyeler” adlı bölümlerle beraber toplamda on üç yazı yer almaktadır. “Zor Günlerim”, “Kanvalardan Biri-si”, “Rabindranat Tagordan”, “Bir Resime”, “Yıldız”, “Arabistan Çölleri-nde” ve “Çibinler” olmak üzere yedi yazı edebî türdedir. “Tarihten Önce” ve “Müslüman Kadınları ve Avrupa Medeniyeti” başlıklı makaleler yer almaktadır. “Tarihten Önce” başlıklı yazı, ‘Kadının Medeniyete Hizmeti’ alt başlığı ile Abdülhayy Dinmuhammed tarafından kaleme alınmıştır. Toplamda üç sayfa ve üç bölümden oluşan bu yazı, tarihin kaydedilmemiş dönemlerine giderek kadınların yaşamını incelemektedir. Yazar, medeniyet tarihinde kadınların üstlendiği rolü ele alırken kadınların tarih boyunca her aşamada önemli bir yer tuttuğunu ve bugün gelinen noktada medeniyetin şekillenmesinde kadınların katkılarının belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Tatar toplumunun geçirdiği zorlu süreçleri göz önünde bulunduran yazar, kadınlara geçmişte olduğu gibi bugün de haklarını savunmalarını ve toplumsal konumlarını eski gücüne kavuşturmalarını tavsiye ederek yazısını noktalamaktadır.

“Avrupa Medeniyeti ve Müslüman Kadını” (birinci sayı içinde) başlıklı yazının devamı olan “Müslüman Kadını ve Avrupa Medeniyeti” başlıklı yazıda S. A. müstearlı yazar, 20. yüzyılda kadının medeniyetle olan ilişkisine odaklanmaktadır. Medeniyet ve gelenek arasındaki bitmeyen gerilimde Müslüman kadının¹¹ konumu sorgulanmaktadır. Yazar, Avrupalı kadınların medeniyeti kendi tarihsel ve kültürel bağlarından kopmadan inşa ettiklerini yazarken Müslüman kadınlara sorgusu da bu noktada başlamaktadır. Peki Müslüman kadını bu dengeyi kurabilmiş midir? Özellikle Rusya’da ardı ardına gelen devrimlerden sonra hızla değişen yapıda Tatar kadını kendi kültürel kodlarını bu değişime entegre edebilmiş midir? Yazara göre İslamiyetin kabulünün ardından Arap kültürünün getirdiği gelenek ve göreneklerin altında ezilen kadının sesi giderek kısılmıştır. Bu sebeple 20. yüzyılda Tatar kadını Avrupa ve Rus kadınlarının göstermiş olduğu he-

¹¹ Kimi zaman “Müslüman kadını”, yani Tatar Türkçesinde “Müslüman hatunu” tabiri, kimi zaman da yazar “Tatar kadınları” ifadesini kullanmaktadır (*Şark Kızı* 4, s. 87).

yecan ve hareketle işe koyulmakta zorlanmaktadır. Müslüman kadını içsel bir duraklama hâlinindedir. 1917 yılında yapılan kongrenin ardından geçen sürede herhangi bir değişimin olmayışı da bu tarihsel, kültürel ve psikolojik bariyerin etkisinden kaynaklanmaktadır. Yazarın belirttiği bir diğer önemli nokta, giyim kuşamda görülen gelişmelere rağmen kadınların diğer alanlarda, özellikle toplumsal haklar ve özgürlüklerde gerçek bir ilerleme kaydedememiş olmalarıdır.

Birlikte tek bir sayı olarak yayımlanan beşinci ve altıncı sayıda toplamda on üç başlık altında çıkan yazıların beşi hikâye ve şiir olmak üzere edebî türdedir. “Bunlar Romans”, “Kanvalardan Birisi”, “Bir Şairin Evlenmesi”, “Zehra” ve “Ay” başlıklı yazılardır. “Romans”, Ali Rahim tarafından yazılmış görsel ve duygusal imgelerin birlikte verildiği, şairin sevdiğine karşı yoğun duygularını dile getirdiği on altı dizeden oluşan lirik bir şiirdir. “Bir Şairin Evlenmesi”, yine Ali Rahim tarafından kaleme alınmış ve daha sonra pek çok kez Kiril harfli olarak da basılmış kısa hikâyedir. “Zehra”, Süreyya müstear adıyla yazılmış acıklı bir aşk öyküsüdür. “Avaz Han’ın Hıyaneti” adlı yazı, Zeynep A. adlı yazar tarafından Tatar Türkçesine yapılmış bir çeviridir. “Ay”, şiirsel bir dille yazılmış lirik duyguların yer aldığı bir düz yazıdır. Bu sayıda edebî yazıların dışında “Çocuk Sağlığının Korunması”, “Yeme İçme Bölümü”, “Amelî Tavsiyeler” ve “İdare’den Cevaplar” başlıklı bölümler yer almıştır.

Bu sayının ve belki de derginin en dikkat çekici yazısı ise “Kıpçak Hanlığının İç Teşkilatı” başlıklı yazıdır. Tatar tarihçi Aziz Ubeydullin tarafından yazılan bu yazı, Kazan Rus misyoner hareketi üyelerinden Gordy s. Sablukov (1803–1880)¹² tarafından kaleme alınmış yazı üzerine yapılmış bir değerlendirmedir.¹³ “Hanın Hâkimiyeti”, “Kıpçak Hanlığında İdare”, “Sınıflar”, “Kanunlar”, “Hanın Askerî Kuvveti”, “Hanın Duhûlâtı” ve “Kıpçak Hanlığında Ticaret” başlıklı yedi bölüme ayrılan yazıda Ubeydullin, “Kıpçak Hanlığı” başlığı altında Cengiz Han’ın torunu Batu Han tarafından kurulan Altın Orda Devleti’nde devletin işleyişi ve teşkilatlanması hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır. Bu yazı, bir bakıma kendine yön çizmekte olan Tatar tarihçiliğinde Aziz Ubeydullin’in bilimsel bir

¹² Gordy s. Sablukov (1803–1880) hakkında bilgi ve kaynaklar için bk. Saime Selenga Gökgöz, *Yevfimiı Aleksandroviç Malov: İdil-Ural’da İslam Karşıtı Rus Mısyon Sıyaseti*, Ankara, Köksav Yayınları, 2007, s.61.

¹³ Rus ve Avrupa kaynaklarında, bizim Altın Orda veya Kıpçak Hanlığının İç Teşkilatı hakkında malumat veren eserler bulunmaktadır ancak bu eserlerden bize en kısa bilgiyi Gordy s. Sablukov (1803–1880), “Очерк внутреннего состояния кипчакского царства” adlı makalesinde sunmaktadır. Buradan yararlanarak ve kendimiz de ilave yaparak Altın Orda Hanlığımızın dâhilî teşkilatı hakkında bilgi vereceğiz” (*Şark Kızı* 5-6, s. 114).

metodolojiyle mevcut kaynakları analiz ederek ve kendi araştırmalarını ekleyerek yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalıştığını göstermektedir. Yazar, tarihsel bir perspektiften Türk ve Tatar tarihine dair önemli bir içeriğe ışık tutmaktadır. Ayrı bir çalışmada incelenmesi gereken bu yazıda ve diğer yazılarında Aziz Ubeydullin'in yönünü, Türk tarihinin kolektif hafızasına bir kez daha çevirmiş olması da dikkate değerdir.

Sonuç

Türk dünyasında modernleşme ve siyasi hareketlerin 20. yüzyılın başında kuşkusuz en önemli aracı, basın faaliyetleri olmuştur. Rusya İmparatorluğu içinde meskûn İdil-Ural Türkleri 1800'lü yılların başı itibarıyla kendi ana dillerinde bir süreli yayın çıkarma talep ve girişiminde bulunsalar da bu talepleri ancak 1905 devriminden sonra gerçekleştirebilecektir. Bu tarihten sonra edebî, siyasi ve kültürel faaliyetleri matbuat faaliyetlerinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Ayrıca yine bu süreçte geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk dünyasının birbirleriyle etkileşiminde de süreli yayınların tartışılmaz bir yeri olmuştur.

Şark Kızı dergisi ise 1917 Ekim Devrimi gibi çalkantılı bir sürecin sancılarının devam ettiği bir dönemde 1918 yılının henüz başında çıkarılmıştır. Toplamda altı sayı ve 124 sayfadan oluşan bu dergi, Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu tarafından çıkarılmıştır. İncelediğimiz yazıları toplamda altı başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar Avrupalı, Rus ve Hint yazarların eserlerinin Tatar Türkçesine çevirisi, genellikle doğa ve aşk konulu şiirler, kısa hikâyeler, çeşitli konularda yazılmış bilimsel ve siyasi makaleler, sağlık ve sağlığın korunması hakkında yazılar ve yemek tariflerinin yer aldığı bölümlerdir. Yazar kadrosunda Ali Rahim, Aziz Ubeydullin, Fatih Emirhan, Vakıf Celal ve Fethi Burnaş'ın isimleri tespit edilirken bu isimler dışında yazar kadrosunun S. A., M. M., M. Feyz, Abmus, Süreyya, Meryem M. M. gibi müstear adlı yazarlardan oluştuğu görülmüştür.

Derginin yayın politikasının açıklandığı "Rusya Müslüman Kadınları Merkez Bürosu"ndan başlıklı ilk yazıda Tatar kadınları çeşitli örgütler hâlinde birleşmeye, eğitim ve kültür alanında kalkınmaya davet edilmiştir. Gelecek nesillerin yetişmesinde kadınlara ciddi bir misyon yükleyen bu dergi aynı zamanda kadınların toplumda yüzyıllardır yok sayılan yeteneklerini ve konumunu tekrar canlandırmayı hedeflemiştir. Ancak bu süreçte geleneksel değerler, kültürel kimlik ve toplumsal normlar arasında bir denge kurmak da önemli bir mesele olarak sunulmuş ve ciddi şekilde vurgulanmıştır. Her bölümünü çeşitli yönleriyle ele alabileceğimiz *Şark Kızı* dergisinin değişen düzende ana söylemi ve vurgusu, Tatar kadının modernleşme meselesi üzerinedir. Bu bağlamda modernizme kaynaklık

edecek görüşlerini de başta edebiyat olmak üzere kültür ve tarih hakkındaki yazılarla okuyucuya iletmış ve kuşkusuz dönemin reformist yayınları arasındaki yerini almıştır.

Ek

Şark Kızı Dergisinin Fihristi

Aşağıda dergideki yazıların başlıkları (transkripsiyonlu ve Arap harfli olarak), yazarlarının (varsa) adları veya imzaları ve yer aldıkları sayfalar basıldıkları sıraya göre verilmiştir. [] içinde yazının türü yazılmıştır.

Birinci Sayı, 25 Mart 1918

1. İmzasız. *Rûsiye Müslimleri Merkez Biyurasından* (روسیه مسلیملری مرکز بیوراسیندن), s. 1-3 [derginin yayın politikası üzerine].
2. Ârif Abidî. *Zübeyde* (زبیده), s. 4-8 [hikâye].
3. V. Celâl. *Türkmen Kızı* (تورکمن قزی), s. 9-10 [şiir].
4. A. Rahîm. *Rabindranat Tagordan* (رابیندرانات تاغوردن), s. 10-12 [seçme parçalar].
5. Âbmûs. *Viktor Hiyugodan* (ؤیکتور هیوگودن), s. 12-13 [seçme parçalar].
6. Süreyyâ. *Me'yûs* (مأیوس), s. 13-14 [edebî düzyazı].
7. A. Azîz. *Â'ileniñ Zuhûri ve Terakkîsi* (عائلمنگ ظهوری و ترقیسی), s. 14-18 [makale].
8. S. Ş. *Uşûl-u Ta'îm ve Terbiyeden Bir Niçe Tecrübe* (اصول تعلیم و تربییدن بیر نیچه تجربه), s. 19 [makale].
9. M. M. *Hıfzu's-Sıhhat ve Anıñ Ehemmiyeti Haqqında* (حفظ الصحت و آنینگ اهمیتی حقتده), s. 20-21 [makale].
10. İmzasız. *Tıbbî Kiñeşler* (طبی کیگهşلر), s. 21-22 [tıbbî tavsiyeler].
11. S. A. *Avrupa Medeniyeti hem Müslümân Hatunı* (اوروپا مدنیتی هم (مسلمان خاتونى), s. 22-24 [makale].
12. İmzasız. *Aş Şu Bülegi* (أش صو بولگی), s. 24 [yemek tarifleri].
13. İmzasız. *İdrâeden* (ادارمدن), s. 24 [okuyuculara duyurular].
14. İmzasız. *İdrâeden İhâtâr* (ادارمدن اخطار), s. 24 [okuyuculara hatırlatma].

İkinci Sayı, Nisan 1918¹⁴

1. A. Rahîm. *Sonnet*, s. 25 [şiir].
2. Ârif Abidî. *Zübeyde* (زبيده), s. 26-30 [hikâye].
3. Meryem M. M. *Anaların Medeniyette Te'sîrleri* (انلارنگ مدنيتکه) (تأثيرلری), s. 35-36 [makale].
4. A. Azîz. *'Â'êileniñ Zuhûrı ve Teraqqîsi* (عائلهنگ ظهوری و ترقیسی), s. 37-38 [makale].
5. [?]. *Tuğay ve Hatun Kız* (توقای و خاتون قز), s. 39-? [Abdullah Tuğay hakkında].

Üçüncü Sayı, Mayıs 1918

1. A. Rahîm. *Ḳanefer* (قنفر), s. 49 [şiir].
2. Âbmûs. *Ṭabtalğan ĩmān* (طابتالغان ایمان), s. 50-52 [hikâye].
3. F. Burnaş. *Diñgiz Kızları-Şark Kızına*, ("Şark Kızı" Balladasından bir Kisek) (دیگگز قزلی-شرق قزینه, "شرق قزی" بالاداسندن بر کیسهک), s. 52-53 [şiir].
4. Zeyneb A. *'Arabistān Çölllerinde* (عربستان چوللرده), s. 53-57 [Ar-dinsof'dan çeviri hikâye].
5. Esmâ Zinye. *Millet, Milliyet?* (ملت، ملیت؟), s. 57 [edebî-siyasî düzyazı].
6. R. Bâyezîd. *Körünmeslik Karanğuluk* (کورنمهسلک قارانغولق), s. 58-60 [N. Karazin'den çeviri hikâye].
7. A. Azîz. *İndi ni Bolaçaq* (ایندی نی بولاچق؟), s. 60-63 [makale].
8. S. Ş. *Uşul-u Ta'lim ve Terbiyeden Bir Niçe Tecrübe* (اصول تعلیم و تربییدن بیر نیچه تجربه), s. 63-64 [makale].
9. A. Azîz. *Türkiyede bir İnqılâb* (تورکیهده بر انقلاب), s. 64-65 [makale].
10. M. M. *Tiriniñ Hıfz-ı Şıhhatı* (تیرینگ حفظصحتی), s. ? [tıbbî tavsiyeler].
11. İmzasız. *Fâ'ideli Kiñeşler* (فائدهلی کیگهشلر), s. ? [faydalı tavsiyeler].
12. İmzasız. *Aş Şu Bülegi* (آش صو بولگی), s. ? [yemek tarifleri].
13. İmzasız. *Türli Nerseler* (تورلی نرسهler), s. ? [çeşitli konularda yazılar].
14. İmzasız. *Merkez Biyuradan Cevāblar* (مرکز بیورادن جوابلر), s. ? [merkez bürodan duyurular].

¹⁴ Bu sayının 31 ila 35. sayfaları ile 40 ila 48. sayfaları (sayının sonuna kadar), toplamda 18 sayfası eksiktir. Bu sayıda yer almış olup elde bulunan dergide kopmuş oldukları için eksik olan yazılardan biri derginin üçüncü sayısında ikinci bölümü yer almış olan "Körünmeslik-Karanğuluk" başlıklı yazının birinci bölümüdür.

15. İmzasız. *İdrâeden Cevâblar* (اداره‌دن جوابلر), s.? [okuyuculara cevaplar].

Dördüncü Sayı, Haziran 1918

1. Meryem Keybineva. *Avuru Künlerim* (آورو کونلرم), s. 73 [şiir].
2. İmzasız. *Kanvalardan Birisi* (کانوالاردن برسی), s. 74-76 [hikâye].
3. A. Rahîm. *Rabindranat Tagordan* (رابیندرانات تاغوردن), s. 76-77 [seçme parçalar].
4. Ahnef. *Bir Resimge* (بر رسمگه), s. 77 [edebî düzyazı].
5. Âbmûs. *Yıldız. Şark Ekiyeti* (یولدز، شرق ئەکیهتی), s. 78-81 [Vereshev'den çeviri hikâye].
6. Zeyneb A. *Arabistân Çöllerinde* (عربستان چوللرنده), s. 81-83 [Ardinsov'dan çeviri hikâye].
7. M. Feyz. *Çibinler* (چینلر), s. 83 [şiir].
8. Abdulhayy Din-Muhammed. *Târihden İlik* (تاریخدن ئلیک), s. 84-86 [makale].
9. S. A. *Müslümân Hatunı hem Avrupa Medeniyeti* (مسلمان خاتونى هم اروپا مدنیتی), s. 86-88 [makale].
10. H. M. *Hatun Kızlar üçün Gimnastika (Ya'ni Ten Hareketleri)* (خاتون قزلار اوچون گیمناستیکا (یعنی تهن حرکتلهری)), s. 88-90 [beden eğitimi üzerine].
11. İmzasız. *Aş Şu Bülegi* (آش صو بولگی), s. 90-91 [yemek tarifleri].
12. İmzasız. *Fâ'ideli Kişşler* (فائدهلی کیكشلر), s. 92 [faydalı tavsiyeler].
13. İmzasız. *İdrâeden Cevâblar* (اداره‌دن جوابلر), s. 92 [okuyuculara cevaplar].

Beşinci ve Altıncı Sayı, Temmuz 1918

1. A. Rahîm. *Romans* (رومانس), s. 93 [şiir].
2. F. Emîrhan. *Kanvalardan Birisi* (کانوالاردن برسی), s. 94-97 [hikâye].
3. A. Rahîm. *Bir Şā'irniñ Öylenüvi* (بر شاعرنک ئویله نووی), s. 97-101 [hikâye].
4. A. Kaspranof. *Şiir*, s. 102 [şiir].
5. Süreyyâ. *Zehrâ* (زهرا), s. 102-107 [hikâye].
6. Zeyneb A. *Āvâz Hannıñ Hıyāneti* (آواز خاننگ خیانتی), s. 108-111 [B. Tagiyev'den çeviri seyahatname].
7. A. D. Muhammed. *Ay* (آی), s. 112-113 [edebî düzyazı].

8. A. Azîz. *Kıpçak Hanlığının İçki Tüzülüşi* (قېچق خانلغىنىك اچكى تۈزلۈشى), s. 114-122 [makale].
9. A. D. Balanın *Şavlığın Şaklav* (بالانىڭ صاولغىن صاقلارو), s. 122-123 [çocuk sağlığı üzerine].
10. İmzasız. *Aş Şu Bülegi* (أش صو بولگى), s. 124 [yemek tarifleri].
11. İmzasız. *'Ameli Kineşler* (عملى كىنگەشلر), s. 124 [teknik tavsiyeler].
12. İmzasız. *İdrāeden Cevāblar* (ادارەدن جوابلر), s. 125 [okuyuculara cevaplar].
13. İmzasız. *İdrāeden* (ادارەدن), s. 125 [okuyuculara duyurular].

Kaynakça

- Adiloğlu, A. (2020). *Ceditçilik dönemi Kazan Tatar edebiyatında kadın hak ve hürriyetleri meselesi*. Gece Kitaplığı.
- Ahunov, A. (2016). Husayın Fayizhanov. *Tatarskiy Mir Dönyası, 11*, s. 13-14.
- Aynutdinov, P. A. ve Gilazev Z. Z. (2018). *Kazanskaya periodika xix-xxi vv. Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo*.
- Bennigsen A. ve Lemercier-Quelquejay C. (1964). *La presse et le mouvement national chez les Musulmans de Russie avant 1920*. Mouton & Co Press.
- Gaynanov R., Mardanov R. F. ve Şakurov F. N. (1999). *XX. yöz başı Tatar vakatlı matbugatı*. Ruhیات.
- Gilyazov, İ. (2019). *Gorod Kazan i Kazanskiy Universitet b naçale xx veka. Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo*.
- Gobeydullin, S., Kulpin Gobeydullin E., Merdanov R. ve Hadiyev İ. (2002). *Gaziz Gobaydullin: fenni-biografik ciñntik*. Ruhیات.
- Gökgöz S. S. (2007). *Yevfimiy Aleksandroviç Malov: İdil-Ural'da İslam karşıtı Rus misyon siyaseti*. Köksav.
- Hablemitoğlu Ş. ve Hablemitoğlu N. (1998). *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk kadın hareketi (1893-1920)*. Ajans-Türk Matbaacılık.
- Hafızov F., Sabircanov R. ve Nogmanov İ. (2009). *Ediplerimiz: Biobibliografik bələşmelək 1 tom*. Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo.
- Hacıyeva, A. (2023). Mirza Kazım Bey ve Türk dili araştırmaları alanındaki hizmetleri. F. Korkmaz (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji kongresi bildiriler kitabı* içinde (s. 583-592). İstanbul Üniversitesi. <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.040>
- Kanlıdere, A. (2020). *Mirza Kâzım Bey (1802-1870)*, TDV İslam Ansiklopedisi, C 30, s. 162-164.
- Kazan Federal Üniversitesi. (t.y.). *İstoriya*. 10 Ağustos 2024'te https://kpfu.ru/about_university/istoriya-universiteta adresinden edinilmiştir.

- Kazan Federal Üniversitesi. (t.y.). *O biblioteka-İstoriya*. 26 Eylül 2024'te <https://kpfu.ru/library/o-biblioteka/istoriya> adresinden edinilmiştir.
- Maraş, İ. ve Türkoğlu İ. (2022). *Kayyûm Nâsırî*, TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 109-110.
- Öner, M. (2009). *Kazan Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Remiyev, İ. (1926). Vakıtlı Tatar matbugatı (1905-1925). Gacur Neşriyatı.
- Şahingöz, M. ve Alp A. (2015). 20. yüzyıl başında Kazan Tatarlarının basın organları (1905-1917). M Şahingöz (Ed.), *Kaşgarlı'nın tarihçi torunu Reşat Genç armağanı* içinde (s. 211-242). Öncü.
- Veliyev, N. (2005). *Fatih Emirhannıñ Ruhu Mirası*. Fenner Akademiyesënëñ. Fen.
- Zagoskin, N. P. (1904). *Biografiçeskıy slovar professorob i prepodabateley İmperatorskago Kazanskago Universiteta (1804-1904)*. Tipo-Litografiya İmperatorskago Universiteta.
- Zahidullina D. F. ve Damullina L. N. (2004). *Gali Rehim: Saylanma eserler*. Tataristan Kitap.

Extended Summary

The demand and idea of publishing periodicals in their native language by Turks living in the Idyl-Ural region date back to the early 19th century. However, in the Russian Empire, various projects and initiatives aimed at publishing periodicals in this century were thwarted by several obstacles, particularly censorship, and could not be realized. After this period, the first periodical in Tatar Turkish could only be published in the early 20th century, in 1905. Although this is quite a late date when viewed from a certain historical context, periodicals undoubtedly became one of the most important tools of modernization movements in the Turkic world after this time. Tatar Turks living in the Volga-Ural region, with the freedom in the press brought about by the 1905 Revolution, had the opportunity to publish many journals and newspapers in their native language, especially until the October Revolution of 1917. These publications included articles on law, education, politics, and culture, with an emphasis on national consciousness and political orientations. The periodicals published in Tatar Turkish before the October Revolution of 1917 had various ideological perspectives, including socialist, conservative, and liberal viewpoints. After the October Revolution, this diversity in number and perspective diminished, and the number of socialist-oriented journals and newspapers that introduced a new way of life based on worker rights, Marxist ideology, and the new human model increased.

Following the Muslim Women's Congress held in Russia on April 24-27, 1917, the Central Bureau of Muslim Women in Russia was established under the leadership of Selime Yaqubova. The *Şarq Qızı*, which is examined in our study, was published by this bureau as part of its social and political movements. The magazine's aim was to restore the social rights and legal status of women, which had been neglected for centuries, through education and science. It was published in Tatar Turkish using the Arabic script. A total of six issues of the magazine were published, containing translations from Russian and Western literature, poems and stories, scientific and political articles, as well as writings on health and nutrition. The magazine's editorial board included prominent figures such as Ali Rahim, Aziz Ubaydullin, Fatih Amirkhan, Fethi Burnash, and Vaqif Jalal. However, it was noted that most of the other articles were published under pseudonyms. We believe that some of these pseudonymous authors were female writers from the Central Bureau of Muslim Women in Russia, while others may have been letters from the readers.

Returning to the content of the journal articles, it is noteworthy that the literary texts, whether translated or original, are numerically dominant in the journal. While the original literary works often focused on love and lyrical emotions, stories addressing social issues were also written. However, in the translated works, the practice of translating short excerpts from the original works often hindered a holistic understanding of what the original works were trying to convey. In the scientific and political articles written by Ali Rahim, Aziz Ubaydullin, and those written under pseudonyms, the authors sought to construct contemporary positions based on the role of Tatar women in history. The emphasis

on how the strong roles of Turkish women in history changed under the influence of Arab culture and perception is quite evident in these writings. The proposed solution to this change was education in the example of European and Russian civilization. In addition to these articles, the *İdâreden Cevâblar* (Responses from Administration) and *İdâreden* (From the Administration) sections of the journal featured announcements and responses to letters from readers. Under the heading *Aş Şu Bülegi* (recipes), there were recipes for dishes from Tatar cuisine.

In the politically significant year of 1918, *Sharq Qizi* not only functioned as a political platform but also played an important role in education and science, acting as a bridge in these areas. From the content of the articles and various announcements made in the journal, it can be observed that schools, reading rooms, and various women's organizations were being established under the leadership of Tatar women in different regions of Russia. Furthermore, in all the issues of the journal, women were encouraged to unite under these organizations and demand their rights through this means. The journal, in this process, advocated progress while preserving Tatar's own past and culture. This approach was emphasized in all the writings in the magazine, encouraging readers to take steps toward modernization while maintaining their own identity, rather than fully embracing Western values. As part of the modernization struggle of Tatar women, *Sharq Qizi* became an intellectual publication of Tatar literature and the women's movement at the beginning of the 20th century.

